bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0013825.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0 (дата звернення: 18.10.2026).
6. Перший загальний перепис населення Російської імперії, 1897 р. Т. 32 : Подільська губернія / під ред. Н. А. Тройницького ; вид. Центр. Стат. Ком. М-ва Внутр. Справ. – Санкт-Петербург : Слово, 1904. – [б. с.]. – URL: https://history.org.ua/LiberUA/perepys32_1904/perepys32_1904.pdf
(дата звернення: 18.10.2026).
7. Petrovsky-Shtern Y. The Golden Age of the Shtetl: A New History of Jewish Life in East Europe. – Princeton ; Oxford : Princeton University Press, 2014. – 448 p.

Максим Іваськo

МІЖЕТНІЧНІ ТА КОНФЕСІЙНІ ВЗАЄМИНИ НА ВІННИЧЧИНІ В ПЕРІОД МОДЕРНІЗАЦІЇ: ДЕМОГРАФІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. *У статті досліджуються міжетнічні та конфесійні взаємини на Вінниччині в XIX – на початку XX ст. крізь призму демографічних змін, урбанізації, освіти, торгівлі та розвитку міського середовища. Особливу увагу приділено перетину етнічної та конфесійної ідентичності.*

Ключові слова: *Вінниччина, Поділля, модернізація, етнічні громади, конфесійні відносини, євреї, поляки, українці.*

Maksym Ivasko

INTERETHNIC AND CONFESSIONAL RELATIONS IN VINNYTSIA REGION DURING THE MODERNIZATION PERIOD: DEMOGRAPHIC AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS

Abstract. *The article examines interethnic and confessional relations in Vinnytsia region in the nineteenth and early twentieth centuries through demographic change, urbanization, education, trade, and urban development. Particular attention is paid to the intersection of ethnic and religious identities.*

Keywords: *Vinnytsia region, Podillia, modernization, ethnic communities, confessional relations, Jews, Poles, Ukrainians.*

Міжетнічні та конфесійні взаємини на Вінниччині в XIX – на початку XX ст. формувалися під впливом глибоких адміністративних, економічних і соціокультурних змін. Після включення Поділля до складу Російської імперії край увійшов до нової системи управління, а в другій половині XIX ст. модернізаційні процеси – скасування кріпацтва, розвиток ринку, урбанізація, залізничне будівництво, розширення освіти – істотно змінили умови повсякденного життя. Для Вінниччини це було особливо помітно у містах і містечках, де контакти різних етнічних та релігійних громад були постійними.

Під Вінниччиною в роботі розуміється передусім територія історичного Вінницького та Брацлавського повітів Подільської губернії, а також пов'язані з ними міські осередки. Метою статті є визначення демографічних передумов міжетнічних і конфесійних взаємин та з'ясування їхнього соціально-культурного змісту в умовах модернізації. Основу дослідження становлять матеріали Першого загального перепису населення Російської імперії 1897 р., статистичні праці В. Гульдмана, де зафіксовано етноконфесійну структуру

краю [3, с. 92–98], а також регіональні дослідження історії Вінниці, єврейської освіти та римо-католицької церкви [1–8].

Аналіз міжетнічних і конфесійних взаємин поєднує демографічні показники, дані про міську соціальну структуру та відомості про освіту й діяльність громад. Такий підхід дає змогу не ототожнювати автоматично етнічність і конфесію та враховувати особливості модерного міста як простору постійної взаємодії. Для Вінниччини це особливо важливо, оскільки українська демографічна більшість співіснувала зі значними єврейською, польською та російською групами, а модернізація посилювала мобільність, професійні контакти й роль міських інституцій [1, с. 44–51; 2, с. 124–142; 6, с. 3].

У XIX ст. Подільська губернія зберігала переважно український демографічний характер. За переписом 1897 р. українці становили 80,9% населення губернії, росіяни – 3,3 %, поляки – 2,3 %, тоді як єврейське населення, хоча й не було найбільш численним загалом, займало особливе місце в міському та містечковому середовищі [1, с. 44; 2, с. 3]. Статистичний опис В. Гульдмана також фіксував етноконфесійну строкатість краю та її виразні міські прояви [3, с. 92–98].

Найвиразніше це видно на прикладі Вінниці. У 1897 р. місто налічувало 30563 жителі. Рідною мовою українську назвали 10862 особи, єврейську – 11456, російську – 5206, польську – 2173 [6, с. 3]. Вінниця, таким чином, була багатомовним містом, у якому жодна з основних груп не могла розглядатися поза постійною взаємодією з іншими. Водночас сільський простір Вінницького повіту був значно однорідніший: українську мову рідною назвали 74,4% його населення, єврейську – 12,4%, російську – 7,1%, польську – 5,1% [6, с. 3].

Особливу роль відігравала єврейська громада. Подільська губернія входила до смуги осілості, а тому стала одним із регіонів компактного проживання єврейського населення. За узагальненням сучасної історіографії, його чисельність зросла від приблизно 177 тис. осіб у 1849 р. до 370612 у 1897 р.; при цьому в сільських поселеннях частка євреїв становила близько 2,4%, у містечках – 44,2%, у містах – 46,4% [1, с. 45–46]. Для Вінницького та Брацлавського повітів така концентрація означала постійне включення єврейської громади в торгівлю, ремесло та локальний ринок.

Модернізація посилювала інтенсивність міжетнічної взаємодії. Розвиток залізничного сполучення у 1870-х рр. сприяв перетворенню Вінниці на важливий торговельно-транспортний центр. Зростання міста супроводжувалося розширенням торговельної мережі, ремісничого виробництва, освітніх і культурних установ. Вінниця поступово включалася до ширших регіональних економічних зв'язків [5, с. 156–177]. Торгівля та ремесла створювали щоденний простір практичних контактів між мешканцями різного походження. Дослідження міської модернізації показують, що наприкінці XIX ст. міста переходили від традиційної до складнішої соціальної структури, а професійні й соціальні межі ставали рухомішими [2, с. 124–142]. Для Вінниччини це означало зростання мобільності та комунікації, але не усувало конкуренції, нерівності прав і адміністративного контролю.

Конфесійна карта Поділля була не менш складною, ніж етнічна. Поряд із православною більшістю існували численні юдейські, римо-католицькі, старообрядницькі та менші протестантські громади [1, с. 44]. Для Вінниччини

особливе значення мали православ'я, юдаїзм і римо-католицизм. Конфесійні установи – церкви, костьоли, синагоги, молитовні будинки, школи – не лише виконували культові функції, а й підтримували внутрішню солідарність громад.

Після переходу Поділля до Російської імперії римо-католицька церква опинилася під посиленим адміністративним контролем. Самодержавство пов'язувало католицькі інституції з польським культурним впливом, а після повстань 1830–1831 рр. та 1863–1864 рр. прагнуло скоротити суспільні позиції католицького духовенства. Дослідження Е. Зваричук показує, що обмеження торкалися майнової, організаційної та просвітницької діяльності римо-католицької церкви [4, с. 155–157].

Разом із тим етнічність і конфесійність не були тотожними. За матеріалами перепису 1897 р. у Подільській губернії нараховувалося 262738 римо-католиків, тоді як польську мову рідною назвали 69156 осіб – лише 26,3% від кількості католиків [7, с. 374–375]. Це свідчить про значну групу католиків непольського походження, у тому числі українськомовних. Отже, католик не є автоматично поляком, не відображала всієї складності етноконфесійної структури регіону.

Освіта була одним із головних механізмів модернізації та водночас полем культурної взаємодії. Для єврейської громади вона поєднувала пристосування до нових соціальних умов із збереженням ідентичності. У 1877 р. у Вінниці відкрили двокласне початкове єврейське училище, де навчалося 134 хлопчики; наприкінці XIX ст. діяли й жіночі освітні ініціативи [1, с. 47–51; 8, с. 16–18].

Освітні, торговельні та громадські установи формували позарелігійні простори взаємодії. Вони сприяли професійним контактам і соціальній мобільності, водночас залишаючи місце для культурного самозбереження окремих громад. Отже, модернізація змінювала не тільки економічне життя Вінниці, а й повсякденні форми співіснування її мешканців.

Міжетнічні та конфесійні взаємини на Вінниччині в період модернізації були складною системою співпраці, конкуренції та взаємної адаптації. Демографічно регіон залишався переважно українським, але міста й містечка формували значно строкатіший простір. Вінниця наприкінці XIX ст. являла собою багатомовний міський центр із великою українською, єврейською, російською та польською присутністю [6, с. 3].

Модернізаційні зміни – залізниця, урбанізація, торгівля, освіта, професійна мобільність – підвищили інтенсивність повсякденних контактів між громадами. Єврейська спільнота відігравала помітну роль у міській торгівлі, ремеслах та освітній діяльності, польсько-католицьке середовище зберігало власні культурні інституції, а українське населення становило демографічну основу краю. Конфесійна належність при цьому не збігалася автоматично з етнічною, що особливо виразно простежується на прикладі католиків Поділля [1, с. 44–51; 7, с. 374–375].

Отже, модернізація не знищила етноконфесійну специфіку Вінниччини, а змінила способи її прояву. Традиційні громади дедалі активніше включалися в ринкові, освітні та міські мережі, а міжетнічні контакти ставали невід'ємною частиною соціокультурного розвитку регіону. Саме в цьому поєднанні

збереження ідентичностей та розширення взаємодії сформувалася специфіка модерного Вінницького середовища кінця XIX – початку XX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Богатчук С. С., Ігнатова О. М. Освіта єврейського населення Поділля у XIX ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2026. Вип. 56. С. 42–54.
2. Водотика Т. С. Міграційні й модернізаційні процеси в містах Наддніпрянської України за даними першого загального перепису Російської імперії 1897 р. *Український історичний журнал*. 2013. № 5. С. 124–142.
3. Гульдман В. К. Подольская губерния: Опыт географическо-статистического описания. Каменец-Подольский : Подольский губернский статистический комитет, 1889. 514 с.
4. Зваричук Е. О. Становище Римо-Католицької церкви на Поділлі в першій половині XIX століття. *Поляки на Хмельниччині: Погляд крізь віки*. Хмельницький : Поділля, 1999. С. 155–157.
5. Вінниця. Історичний нарис / О. В. Зінько, Ю. А. Зінько, А. М. Подолинний та ін. ; за ред. А. М. Подолинного. Вінниця : Книга-Вега, 2007. 304 с.
6. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Т. XXXII: Подольская губерния / под ред. Н. А. Тройницкого. Санкт-Петербург : Слово, 1904. 285 с.
7. Рубльов О. С. Ян Саулевич (1897–1937): від заступника голови Центральної комісії нацменшин при ВУЦВК до «польського шпигуна». *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2008. № 1/2. С. 348–414.
8. Тростогон М. Початкова єврейська освіта у Вінниці в кінці XIX – на початку XX ст. *Матеріали другої історико-краєзнавчої конференції «Вінниця: минуле і сучасне»*. Вінниця, 1994. С. 16–18.